

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

THEORETICAL SUBSTITUTION OF THE PROBLEM OF EDUCATING VALUE ORIENTATIONS IN PRESCHOOL CHILDREN

Стаття присвячена одній з актуальних проблем як виховання ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку в системі духовно-морального розвитку особистості. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкривається сутність таких понять як «цінності» та «ціннісні орієнтації». Аналіз ключових понять дозволив визначити цінності як значимі об'єкти оточуючого світу для особистості, спосіб оцінки цієї значущості, яка виражається у духовно-моральних ідеалах та установках. Система ціннісних орієнтацій виражається через спрямованість особистості на гуманне ставлення до інших людей і характеризується здатністю до регуляції соціальної поведінки, формування установок та мотивів, цілепокладання та соціальної інтеграції. Доведено, що дошкільний вік є найбільш чутливим періодом активного формування та становлення системи цінностей особистості. Дано визначення поняттю «ціннісні орієнтації дитини дошкільного віку» як поетапному соціально зумовленому перетворенню свідомості дитини у її ставленні до навколишнього світу, розуміння, усвідомлення та прийняття соціально значущих цінностей, які забезпечують успішну і особистісно сприйнятливую поведінку. Здійснено теоретичне обґрунтування педагогічних умов становлення та виховання ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку через призму аксіологічного, культурологічного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого та середовищного підходів. Визначено педагогічні умови виховання ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку, а саме: актуалізацію особистісної позиції дитини; методичне забезпечення освітньої діяльності; створення інтерактивного освітнього простору; підвищення педагогічної культури педагогів та батьків дітей; урахування впливу цифровізації, цифрової трансформації освіти на ціннісні орієнтації дітей. Доведено, що ціннісні орієнтації дітей дошкільного віку є найважливішими елементами внутрішньої структури особистості, які закріплюються у процесі набуття життєвого досвіду всією сукупністю переживань дитини.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, дитина дошкільного віку, духовний розвиток, ціннісні орієнтації дитини дошкільного віку.

The article is devoted to one of the current problems, namely, the upbringing of value orientations in preschool children in the system of spiritual and moral development of the personality. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the essence of such concepts as "values" and "value orientations" is revealed. The analysis of key concepts allowed us to define values as significant objects of the surrounding world for an individual, a way of assessing this significance, which is expressed in spiritual and moral ideals and attitudes. The system of value orientations is expressed through the individual's focus on a humane attitude towards other people and is characterized by the ability to regulate social behavior, form attitudes and motives, set goals, and social integration. It is proven that preschool age is the most sensitive period of active formation and development of the value system of the individual. The concept of "value orientations of a preschool child" is defined as a gradual socially conditioned transformation of the child's consciousness in his attitude towards the world around him, understanding, awareness and acceptance of socially significant values that ensure socially and personally receptive behavior. A theoretical substantiation of the pedagogical conditions for the formation and upbringing of value orientations of a preschool child through the prism of axiological, cultural, activity, personality-oriented and environmental approaches has been carried out. The pedagogical conditions for the education of value orientations in preschool children are determined, namely: actualization of the child's personal position; methodological support of educational activities; creation of an interactive educational space; improvement of the pedagogical culture of teachers and parents of children; taking into account the impact of digitalization, digital transformation of education on children's value orientations. It has been proven that the value orientations of preschool children are the most important elements of the internal structure of the personality, which are consolidated in the process of acquiring life experience by the entire set of experiences of the child.

Key words: values, value orientations, preschool child, spiritual development, value orientations of preschool child.

УДК 373.2.015.31:17.022.1]-027.21(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/ip/89.60>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Шапаренко Х.А.,
orcid.org/0000-0003-3616-2282
доктор пед. наук, професор,
професор кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Сирова Ю.В.,
orcid.org/0000-0003-4964-5451
канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Пивоваренко М.С.,
orcid.org/0000-0002-2046-5206
докт. філос.,
викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Політичні та соціальні зміни, що відбуваються сьогодні в Україні негативно впливають на всі боки життєдіяльності молодого покоління, завдяки чому формуються нові цінності, з'являються незвичні критерії оцінок тих чи інших фактів, процесів, явищ. На сьогодні одним із актуальних питань є духовний розвиток особистості як ціннісної характеристики свідомості, який визначає її спрямованість до досягнення обраних цілей. Стратегічною метою системи освіти виступає формування

соціально-орієнтованих, моральних цінностей підрастаючого покоління. У цьому контексті ми звертаємося до ціннісних орієнтацій які характеризуються як спрямованість особистості на певні цінності, що розкривають цілі, відображають ідеали, потреби, інтереси і переконання особистості. Слід зазначити, що найбільш чутливим періодом для інтелектуально-духовного розвитку особистості є дошкільний період життя.

Тому від сучасної системи дошкільної освіти вимагається перегляд ключових педагогічних

позицій стосовно виховання духовно-моральних цінностей дітей в процесі організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього впливу на духовно-моральну сферу особистості, що є системоутворючою основою її внутрішнього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання духовного розвитку особистості були предметом наукових розвідок В. Андрущенко, Ю. Бабанського, М. Боришевського, В. Кременя, П. Підкасистого, Г. Пономарьової, М. Роганової. Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні розглядали А. Богуш, О. Кононко, С. Костюк, Н. Лисенко, С. Матвієнко.

Потенціал та інструментарій відповідного розгляду проблеми виховання ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку забезпечують наукові студії Г. Беленької, Н. Гавриш, І. Дичківської, Т. Дуткевич, Л. Зданевич, К. Крутій, у яких аналізуються особливості організації освітнього простору у закладі дошкільної освіти з метою духовного розвитку особистості.

В даний час дана проблема отримала подальший розвиток у працях присвячених проблемам соціального оточення і накопиченого духовного досвіду, що створює передумови для організації освітнього процесу на основі цілісності інтегративності та комплексності (В. Андрущенко, І. Бех, Ю. Бабанський, В. Кремень, П. Підкасистий, Г. Пономарьова, М. Роганова та ін.).

Ціннісні орієнтації як найважливіший елемент структури особистості розглядаються у роботах П. Ігнатенко, Л. Ваховського, О. Савченко, О. Сухомлинської, В. Огнев'юка та ін.

У дослідженнях, присвячених проблемі цінностей та ціннісних орієнтацій, вчені визначають їх як стійкі переконання про кращі способи поведінки (інструментальні цінності) та бажані кінцеві стани існування (термінальні цінності). Також наголошують на існуванні обмеженого набору ціннісних типів (самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада, безпека, конформізм, традиції, доброта, універсалізм), організованих у систему з мотиваційними зв'язками, що формують ціннісні орієнтації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Огляд

наукової літератури демонструє, що процес виховання ціннісних орієнтацій має значний потенціал у сфері освіти. Проте питання виховання ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку у теперішній соціальній дійсності і в умовах військової агресії не були предметом окремого дослідження.

Тому **метою статті** визначаємо висвітлення вже існуючих поглядів науковців на поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації», уточнення поняття «ціннісні орієнтації дитини дошкільного віку» та окреслення основних педагогічних умов виховання ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. У науці та практиці склалися різні уявлення про цінності. У поняття «цінність» апіорі закладено позитивний зміст: цінністю є те, що ми цінуємо, чого бажаємо, чого прагнемо і хочемо здійснити (О. Гуменюк, К. Журба, А. Лазарук, Л. Романюк).

Деякі дослідники (В. Крижко, О. Єжова, Т. Піроженко, Л. Соловйова) стверджують, що цінності виступають як стандарти, які керують вибором чи оцінкою вчинків, людей, подій, будучи впорядкованими за важливістю щодо один одного, формуючи цим систему ціннісних пріоритетів. На думку цих авторів процес ціннісного становлення особистості, що супроводжується особистісними та суспільними цінностями, повністю залежить від ставлення до цього явища, тому виховання ціннісних орієнтацій – це насамперед правильний підхід до формування позитивного ставлення до них.

Більшість дослідників (Ш. Амонашвілі, І. Бех, М. Боришевський, С. Вітвіцька, В. Сухомлинський) наголошують, що цінність постає як особлива форма відображення у свідомості людей предметів та явищ, здатних задовольнити їх потреби та інтереси. Цінність характеризує особистісний сенс для людини певних явищ дійсності.

На думку В. Гладь «цінністю вважається будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини, заради якого вона діє, витрачає сили, заради якого вона живе» [1].

Під цінністю у дослідженні ми розуміємо значущість об'єктів оточуючого світу для особистості, спосіб оцінки цієї значущості, яка виражається у духовно-моральних ідеалах та установках.

Ціннісні орієнтації займають важливе місце в житті людини, адже вони забезпечують регуляцію соціальної поведінки, формування установок та мотивів, цілепокладання та соціальну інтеграцію. Виховання ціннісних орієнтацій активно здійснюється у дошкільний період життя, який є віком сприйнятливості та підвищеної чутливості до впливу довкілля, у якому відбувається активне формування та становлення системи цінностей особистості.

Як показує теоретичний аналіз наукових досліджень у галузі цінностей у суспільстві (О. Петінова, М. Горлач, В. Кремень, В. Рибалка, J. Halstead and M. Taylor) основними новоутвореннями дошкільного віку, що впливають на становлення системи ціннісних орієнтацій, є наступні: самовизначення та пошук ідентичності (набуття цінностей та формування особистих переконань); чутливість до соціального впливу (вплив однолітків, референтних груп та авторитетних дорослих); критичне мислення та прагнення до самостійності (аналіз норм, незалежність у рішеннях); емоційна нестабільність та інтенсивні емоційні переживання; формування моральних принципів (розвиток моральної свідомості, усвідомлення справедливості та відповідальності).

У науковій літературі існує певна кількість визначень поняття «ціннісна орієнтація». Науковці характеризують його як: «основи визначень та оцінок людиною соціального оточення, дійсності, що дають можливість орієнтуватися» (А. Семенова) [4, с. 201]; «відносно стійку систему цінностей, що виражається у здатності суб'єкта до цілісного переживання, усвідомлення явища або предмета, а також здійснення вибіркової оцінної діяльності» (Т. Піроженко, С. Ладивір, Л. Соловйова) [2, с. 14]; «компонент структури особистості, який відображає життєвий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку, серцевину свідомості, з огляду на яку особистість приймає рішення стосовно важливих життєвих питань» (І. Федух) [5, с. 20].

Отже, ціннісні орієнтації виступають стрижневою, базисною характеристикою особистості її соціальною властивістю; результатом внутрішньої та зовнішньої взаємодії в процесі розвитку особистості, суб'єктивним відображенням об'єктивного світу у свідомості конкретного індивіда.

Виходячи з вищезазначеного у дослідженні ціннісну орієнтацію особистості ми розглядаємо як головний аспект у сприйнятті нею навколишнього світу, що визначає її інтереси, поведінку в суспільстві, рівень соціалізації і безпосереднього впливу на майбутнє формування особистості.

Ціннісні орієнтації є результатом присвоєння дитиною тих чи інших цінностей. У межах дослідження формування ціннісних орієнтацій важливими є їх сутнісні характеристики, відображені в науковій літературі. Зокрема, як наголошують науковці (І. Біла, Е. Карпова, С. Нечай, О. Кульчицька, І. Онищук, О. Половіна, В. Рогозіна, Е. Помиткін, М. Роганова, А. Шевчук.), дитина дошкільного віку має властиві саме їй зачатки ціннісних орієнтацій. До них можна віднести моделі поведінки відповідно до цінностей; наявність етичних еталонів поведінки; знання норм і правил поведінки у суспільстві; усвідомлення та прийняття соціально значущих цінностей.

Ми погоджуємося із О. Пуйо, яка зауважує, що «формування ціннісних орієнтацій особистості довготривалий процес, що має етапи, котрі послідовно співвідносяться із загальним зростанням та віковим розвитком людини, формуванням її особистісних рис. Фундаментом формування ціннісних орієнтацій особистості виступають цінності, що закладаються в дошкільному віці» [3, с. 49].

Слід зазначити, що виховання ціннісних орієнтацій дітей – це цілісний процес освоєння та реалізації у свідомості, почуттях та поведінці дитини цінностей, що охоплює всі етапи розвитку особистості в онтогенезі за умови активної взаємодії всіх суб'єктів виховної діяльності, системного використання виховного потенціалу особистості, сім'ї, суспільства, держави, та всього соціального оточення дитини.

У дослідженні ціннісні орієнтації дітей дошкільного віку визначаємо як поетапне соціально зумовлене перетворення свідомості дитини у її ставленні до навколишнього світу, розуміння, усвідомлення та прийняття соціально значущих цінностей, які забезпечують суспільно і особистісно сприйнятливий поведінку.

Слід зазначити, що у процесі розвитку та оновлення життєвого досвіду дитини значущість тих чи інших цінностей зміцнюється або слабшає (це стосується матеріальних цінностей, таких як дорогі іграшки, різні гаджети тощо).

Тому вивчення педагогічних умов становлення та виховання ціннісних орієнтацій особистості ранніх стадіях онтогенезу є важливим для вирішення завдань виховання цінностей у дітей дошкільного віку.

У сучасній науково-педагогічній літературі розкриття педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій дітей здійснюється в межах умовно виокремлених методологічних підходів, які у своїй комплексності нерозривно пов'язані з потрактуванням виховання ціннісних орієнтацій дітей як соціально-педагогічного процесу.

Під час теоретичного обґрунтування педагогічних умов виховання ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку ми спираємось на: аксіологічний підхід, який визначається тим, що виховання є процесом присвоєння дитиною цінностей які транслюються в системі дошкільної освіти; культурологічний підхід, який фокусує процес виховання ціннісних орієнтацій на традиційній українській культурі; діяльнісний підхід, який забезпечує процес виховання дитини з позицій активної соціально значущої діяльності; особистісно-орієнтований підхід, що створює сприятливі можливості для розвитку особистості та індивідуальності відповідно до вікових особливостей дітей дошкільного віку; середовищний підхід, який націлює урахування і цілеспрямоване використання можливостей освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

До основних педагогічних умов виховання ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку ми відносимо: актуалізацію особистісної позиції дитини, її особистого досвіду та ініціативи в освітньому процесі; цілеспрямовану системну орієнтацію змісту освітніх програм, методичного забезпечення освітньої діяльності; створення інтерактивного освітнього простору як відкритої у взаємодії з соціумом та з урахуванням соціокультурних умов в яких знаходиться дитина; підвищення педагогічної культури педагога та батьків дітей; урахування впливу цифровізації, цифрової трансформації освіти на ціннісні орієнтації дітей.

Висновки. Виховання духовного і морального потенціалу особистості відбувається відповідно до законів психологічної та історичної спадкоємності

цінностей у суспільній свідомості та педагогічній діяльності. Одним із засобів збереження наступності між поколіннями є засвоєння ціннісних категорій суспільства. Наявність загальнолюдських цінностей у суспільстві визначається прагненням людей зберегти людство, забезпечити умови для життя, розвитку, щастя дітей.

На етапі дошкільного дитинства цінності становлять духовну основу, базовий духовний компонент особистості, що визначає сутність її внутрішнього світу.

Ціннісні орієнтації дітей дошкільного віку є найважливішими елементами внутрішньої структури особистості, які, закріплюються у процесі набуття життєвого досвіду всією сукупністю переживань дитини.

Аналіз визначень поняття «ціннісні орієнтації дітей дошкільного віку» дозволив виявити найбільш певні їх характеристики – наявність вміння сприймати і враховувати в поведінці думки та почуття інших людей, приймати цінність їх емоцій та переживань; формування міцних життєвих установок та моральних переконань; вплив

дитячої субкультури та традицій, що передаються з покоління в покоління; здатність визначати для себе ціннісні пріоритети; усвідомлення простору соціального світу тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гладько В. Сучасний світ крізь призму загальнолюдських цінностей. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35109/1/580.pdf> (дата звернення 15.10.2025 р.).
2. Компас у світі ціннісних орієнтацій дошкільника : навчальний посібник / Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, Л.І. Соловйова та ін. Київ : Видавничий дім «Слово», 2016. 56 с.
3. Пуйо О.І. Рухливі ігри як засіб формування ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку: дис. ... д-ра філософії : 012 Дошкільна освіта. Київ. 2021. 276 с.
4. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А.В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 221 с.
5. Федух І. С. Визначення поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України* : зб. наук. праць. 2011. Вип. 3. С. 18–24.

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.11.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 08.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025